

Němečtí vzdělanci údobí romantismu byli mimořádně zaujati vztahy mezi fyzickým a duchovním světem. V německých antropologických vědách zprostředkovala tuto teologicky motivovanou bipolaritu *fysis a psyché* právě díla Wilhelma von Humboldta a jeho bratra Alexandra. Problematika stability a soudržnosti institucí a společenských vztahů, která byla široce diskutována v anglosaském světě a ve Francii a jež vyústila ve zrození sociologie a sociální antropologie, zůstávala ve střední Evropě spíše na okraji akademického zájmu. Lingvistický determinismus zrozený z Humboldtova odkazu a sociologismus vzešlý ze souběžného západoevropského myšlení představovaly dvě alternativní odpovědi na výzvu, kterou před západní vědu postavili v devatenáctém století protagonisté rasového esencialismu Cabanisem, Courtetem a Gobineauem počínaje a Vaucherem de Lapougem a Chamberlainem konče.

Ve Spojených státech amerických zůstalo pouto mezi jazykem a kulturou především díky zprostředkovanému vlivu německého romantismu a učení Wilhelma von Humboldta na post-boasovskou generaci do značné míry zachováno, což se projevilo při ustavení *lingvistické antropologie* jako jedné ze čtyř hlavních antropologických subdisciplín.

Ivo T. Budil

**Rajend Mesthrie, Joan Swann, Andrea Deumert, William L. Leap: *Introducing Sociolinguistics***

Edinburgh, Edinburgh University Press 2000, 502 s.

Recenzovaná publikace je obsáhlou příručkou sociolingvistiky. Jak její autoři v úvodu upozorňují, předmět sociolingvistiky – vztah jazyka a společnosti – je vymezen poměrně široce a zahrnuje pestrou škálu témat; některá z nich jsou již desítky let v centru pozornosti sociolingvistů, jiná stojí zatím spíše na okraji jejich zájmu. Základním problémem obdobných publikací je tedy to, která z těchto témat do příručky zahrnout. Recenzovaná práce obsahuje hlavně ta témata, která patří tradičně mezi klíčové oblasti studia sociolingvistiky, výběr a zpracování však odráží i badatelskou profilaci jednotlivých autorů; zdaleka největší autorský podíl má na knize R. Mesthrie,

docent lingvistiky na jihoafrické Univerzitě v Kapském Městě (University of Cape Town).

Jak je patrné z úvodní kapitoly (Clearing the Ground: Basic Issues, Concepts and Approaches), autoři chápou sociolingvistiku jako lingvistickou interdisciplínu. Vycházejí z analýzy termínu „jazyk“, zasazují jej do sociálního a historického kontextu, sledují zájem o sociolingvistickou problematiku v historické lingvistice a strukturalismu (zejména americkém deskriptivismu) a zaměřují se na konstituování sociolingvistiky jako vědního oboru v opozici k chomskyánské lingvistice. Další část kapitoly představuje tři dominantní sociologické teorie lidské společnosti (funkcionalistickou, marxistickou a interakční) a jejich vliv na chápání vztahu jazyka a společnosti (zvl. řečové komunity). Závěr kapitoly je přehledem základních problémů, kterými se současná sociolingvistika zabývá. I když autoři k sociolingvistice přistupují především z lingvistického hlediska, zaznamenávají i existenci sociologie jazyka, která je někdy považována za sociologickou subdisciplínu. Podle názoru autorů příručky jsou hranice mezi oběma proudy propustné, a proto lze publikaci podle nich považovat za úvod do obou oblastí, které zastřešují společným názvem sociolingvistika.

Dalších dvanáct kapitol zpracovává klíčová témata současné sociolingvistiky; některá z nich se postupně vyčlenila v samostatné sociolingvistické subdisciplíny (např. tzv. kontaktní lingvistika). Každá z kapitol vymezuje v úvodu předmět svého zájmu, definuje základní termíny a upozorňuje na různé přístupy k tématu. Autoři se neomezuji jen na popis jevů, ale na základě rozboru důležitých případových studií poukazují i na metodologii sociolingvistické práce. Závěry kapitol shrnují hlavní myšlenky. Výklad je ilustrován příklady, mapami i obrazovým materiálem.

Druhá kapitola (Regional Dialectology) je zaměřena na vztah jazyka a regionu. Tato oblast se už od 19. století věnovala dialektologii jako specifický lingvistický obor zkoumající nářečí. Autoři se koncentrují hlavně na užívanou metodologii a poukazují na její omezenost: povyšovala totiž regionální charakteristiky nad sociální, a tak se orientovala více na jazyk (dialekt) než na funkce, které plnil. I když dialektologové zaznamenali i sociální rozrůzněnost, užitá metodolo-

gie nemohla tento jev adekvátně popsat. Regionální dialektologie však zřejmě dosud nevyčerpala všechny možnosti svého rozvoje; naznačují to některé novější výzkumy, které se zabývají např. vlivem urbanizace na regionální dialekty apod.

Dvě kapitoly (Social Dialectology; Language Variation and Change) jsou věnovány teorii variantnosti. Variantnost jazyka je centrální pojem, který prolíná celou publikací. Autoři vymezují její tři druhy (kontextovou, časovou a individuální) a zaměřují se především na variantnost kontextovou a časovou; jejich pozornost je tak – v souladu se současným sociolingvistickým výzkumem – orientována více na skupiny než na jedince. Na základě teorie variantnosti pak kapitola prezentuje hlavní rysy kvantitativní sociolingvistiky a nové metodologie, které modifikují a rozšiřují přístupy rozvíjené labovovskou školou.

Jestliže se předchozí část publikace zabývala převážně variantností v monolingvních komunitách, další kapitoly zkoumají jazykovou variantnost v komunitách vícejazyčných. Pátá kapitola (Language Choice and Code-switching) se zabývá přepínáním jazykových kódů, „výměnou“ jazyka, resp. jazykovým posunem (shift) apod. Šestá kapitola (Language in interaction) se zaměřuje na analýzu jazykové interakce, tj. jak jsou jazykové variety využívány ke komunikačnímu efektu v různých kulturních kontextech. Výklad je dokumentován na transkriptech rozhovorů a autoři se v něm věnují hlavně rozdílům ve způsobech udržování komunikace, vyprávění příběhů, žertování, argumentování, zvládání nedorozumění aj. Obě kapitoly současně představují další významný sociolingvistický proud – kvalitativní (interakční, interpretativní) sociolingvistiku.

První polovina publikace poskytuje čtenáři obecnější vhled do toho, jak se postupně měnily předmět sociolingvistiky, užívané metody i interpretace dosažených výsledků (např. rozdíly v kvantitativních a interakčních studiích o mluvnických stylech). S předchozím výkladem úzce souvisí sedmá kapitola (Gender and Language Use) o vztahu jazykové variantnosti a pohlaví, která zkoumá variování mužských a ženských forem jak v jazykových strukturách, tak v interakci. Připomenut je zde i odraz sexismu v jazyce a konstituování feministické lingvistiky jako sociolingvistické subdisciplíny.

Jednou z centrálních oblastí sociolingvistiky je výzkum jazykových kontaktů. Autoři vybrali z „kontaktní lingvistiky“ dvě hlavní témata. Osmá kapitola (Maintenance, Shift and Death) sleduje jazykové kontakty spojené se sociální interakcí mezi lidmi sousedních teritorií, kteří užívají odlišných jazyků. Analyzuje se zde bilingvismus, tj. schopnost užívat dvou a více jazyků, a s ním související problémy ovládní jazyků, jejich preferování v komunikaci a problém zániku jazyka (*language death*) jako specifického typu jazykové změny. Výsledkem složitého procesu spojování a míšení již existujících jazyků jsou tzv. hybridní jazyky (hlavně tzv. pidžiny a kreoly), jimž je věnována devátá kapitola (Pidgins, Creoles and „New Englishes“). Všimá si jejich společenského postavení, vztahu ke koloniálním jazykům a jejich fungování v oblasti vzdělání a kultury.

Důraz na historické a sociální aspekty vzniku hybridních jazyků (koloniální expanze, obchod s otroky, plantážní systém apod.) je motivován skutečností, že jazykové kontakty jsou často výsledkem násilného šíření politické moci a mohou být zdrojem jazykových konfliktů. Vztahu jazyka a moci je věnována desátá kapitola (Critical Sociolinguistics: Approaches to Language and Power). Představena je v ní hlavně kritická analýza diskurzu, která zkoumá, jak jazyk odráží mocenské mechanismy, projevy dominance a hegemonismu, zneužívání moci v různých politických a sociálních situacích, konflikty a názory vedoucí k diskriminaci určitých společenských skupin aj. Cílem lingvistického kriticismu, který se vyvíjel pod silným vlivem některých sociologických a filozofických teorií, je vypracovat metodologii, která by uživatelům umožnila odhalit zakódovanou ideologii. Timto tématem přechází publikace k aplikované sociolingvistice. Autoři se soustředí hlavně na dvě oblasti, které jsou v centru jejich vědeckých zájmů. Jedenáctá kapitola (Sociolinguistics and Education) pojednává o vztahu jazyka a vzdělání. Většina badatelů zkoumala tento problém v případě vyučování a klíčové bylo to, jakou roli hraje jazyk při školním (ne)úspěchu (B. Bernstein). V současnosti se do popředí dostává problematika výběru vyučovacích jazyků v multilingvních školách a jeho důsledky pro efektivní politiku při vzdělávání minorit a imigrantů. Dvanáctá kapitola (Language Planning and Policy) je věno-

vána jazykovému plánování a jazykové politice. Publikace se soustřeďuje především na problémy spojené s podporováním minoritních jazyků a uskutečňováním pluralitní jazykové politiky. Autoři poukazují na skutečnost, že navzdory intenzivnímu bádání není teorie jazykového plánování dosud schopná nabídnout pevná pravidla pro vedení úspěšné jazykové politiky.

Při výzkumu vztahu jazyka a společnosti se většinou předpokládá, že komunity se dorozumívají přirozeným etnickým jazykem. Ke komunikaci však mohou užívat i jiné znakové systémy. Necháme-li stranou tzv. plánové jazyky (esperanto a desítky dalších víceméně neúspěšných návrhů), o nichž se publikace zmiňuje hlavně ve dvanácté kapitole v souvislosti s jazykovým plánováním, jde o systémy nazývané poněkud nešťastně jako „znakové jazyky“. Závěrečná kapitola (The Sociolinguistics of Sign Language) je proto věnována sociolingvistice znakového jazyka neslyšících. Autoři v ní analyzují jeho strukturu a vymezují jeho uživatele jako specifickou minoritu. Ukazují, že „znakové jazyky“ podléhají stejným sociolingvistickým faktorům jako přirozené etnické jazyky (jazykový kontakt, bilingvismus, standardizace aj.), srovnávají postoje uživatelů „znakových jazyků“ k jejich vlastnímu „znakovému jazyku“ i k jazyku majority a všimají si fungování „znakových jazyků“ ve vzdělávací sféře.

Publikace je zaměřena na širší okruh čtenářů, do něhož lze zahrnout nejen studenty, ale i badatele dalších vědních oborů. Předpokládají se jen minimální lingvistické znalosti; jejich rozsah vymezuje v závěru stručný oddíl (Glossary), kde jsou definovány potřebné termíny z oblasti fonetiky a fonologie (klasifikace hlásek), gramatiky a sémiotiky (jazykový znak). Základní sociologické pojmy obdobným způsobem vysvětleny nejsou.

Publikace nepředstavuje sociolingvistiku jako vědní obor univerzální povahy; klade důraz na postižení různých přístupů k sociolingvistickému výzkumu, které jsou ovlivněny hlavně pluralitou pohledů na dva základní pojmy – společnost a jazyk. Epilog knihy, který na tento fakt upozorňuje, tak budoucím sociolingvistům ukazuje různé možnosti, kudy se jejich zájem o vědecký výzkum může ubírat.

Jiří Zeman

**Peter Auer: *Sprachliche Interaktion: eine Einführung anhand von 22 Klassikern***  
Tübingen, Niemeyer 1999, VII + 282 s.

„Pragmatický obrat v lingvistice“ patří dnes již mezi učebnicové pojmy. Stal se všeobecně přijímaným popisem vývoje, který tato disciplína znamenala od konce 60. let 20. století až do současnosti. Podle Petera Auera, profesora germanistiky na univerzitě ve Freiburgu, však samozřejmost, s níž se užívá spojení jako „pragmatický obrat“, „komunikace“ či „mluvní akt“ apod., skrývá určitá nebezpečí. Jak poznamenává v úvodu k recenzované knize, vzniká tak dojem, že v lingvistice existuje vypracovaná a obecně přijímaná teorie jazykového jednání. Ve skutečnosti je spíše opak pravdou: v současné pragmaticky orientované lingvistice se sbíhají velmi disparátní myšlenkové tradice a jejich prvky jsou někdy kombinovány, aniž jsou přitom vždy dostatečně reflektovány souvislosti a rozdíly jejich teoretických východisek. Kniha *Sprachliche Interaktion* je pokusem o nápravu tohoto stavu či alespoň dílčím krokem k ní. Peter Auer v ní ve 22 kapitolách představuje 22 autorů, které považuje za klasiky analýzy jazykové interakce, a zároveň v každé kapitole vysvětluje myšlenku či koncept, jimiž daný autor k této oblasti zkoumání přispěl nejvýznamněji. V celku tak příslušná hesla podávají základ vědění, jež dnes je nebo by podle Auera mělo být pro analýzu jazykové interakce relevantní. (Pokud si výklad některých teorií nežádá jejich rozlišení, užívá autor pojmů „sprachliche Interaktion“ a „sprachliches Handeln“ synonymně.)

Autoři, které do své knihy Auer zařadil, patří svým původním nebo hlavním zaměřením do různých humanitních disciplín: jsou tu např. filozofové L. Wittgenstein, J. L. Austin a francouzský poststrukturalní myslitel M. Foucault, klasik německé sociologie M. Weber, představitel fenomenologické sociologie A. Schütz a jeho žák T. Luckmann, zakladatel etnometodologie H. Garfinkel a jeho spolupracovník H. Sacks, současný francouzský sociolog P. Bourdieu, psycholog jazyka Karl Bühler a psychoanalytik P. Watzlawik, antropolog Clifford Geertz, literární vědec a estetik M. M. Bachtin a samozřejmě lingvisté; ti jsou však – uvážíme-li téma knihy – v nápadně menšině: vedle představitelů lingvistické antropologie J. Gumperze a D. Hy-